

KÜRESELLEŞME KÜRESEL KRİZ VE TÜRKİYE

Mehmet Karagül

ÖZET

Son yıllarda yaşanan ekonomik küreselleşme daha ziyade sermaye piyasalarında gözlenmektedir. Söz konusu bu küreselleşme süreci dünya ekonomileri açısından müspet ve menfi etkileri beraberinde getirmektedir. Üretim faktörleri içinde önemli bir yeri bulunan sermayenin aşırı derecede esnek hale gelmesi, bilhassa gelişmekte olan ekonomilerin krize sürüklenmesine, ya da var olan krizin büyümesine sebep olmaktadır. Bu nedenle ülke ekonomileri, özellikle kısa vadeli portföy özelliğindeki yabancı sermayeye bağlı işlemlerinde daha ihtiyatlı davranmak zorundadırlar.

ABSTRACT

In the recent years economic globalization has mostly been observed in financial markets. The globalization process entails some positive and negative impacts on world economy. Increasing flexibility of capital which has an important place in factor of production causes the crises especially in the developing economies, growing of existing crises in that countries. For that reason, these countries have to act cautiously in short term portfolio transactions.

GİRİŞ

Son yıllarda akademik ve ekonomik çevrelerde üzerinde yoğun tartışmalar yapılan konuların başında Küreselleşme kavramı gelmektedir. Söz konusu çevreler tarafından küreselleşmenin ne olduğu, sebepleri, sonuçları, olumlu ve olumsuz tarafları farklı düşünce kalıpları çerçevesinde irdelenmektedir. İlgili konulardaki değerlendirmelerin içeriği ne olursa olsun, bu tartışmalar, konunun ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

Küreselleşmeyi tanımaya çalışan Dünya, kendisini *küresel kriz* gibi çok daha ciddi ve acil tedbirler gerektiren problemlerle karşı karşıya buluverdi. Küresel kriz; bulaşıcı virüs gibi dünya ekonomilerini çok kısa sürede etkisi altına alabilen, yeni bir iktisadî kriz olarak ortaya çıkmıştır. Bunun sebepleri etki ve sonuçları şu an itibarıyla bütün dünyada ekonomi çevreleri tarafından tartışılmaktadır. Ancak, henüz alınması gereken tedbirler açısından her hangi ciddi bir adım atılmış değildir.

Konunun Türkiye boyutu ise, çok daha karmaşık bir hal arz etmektedir. Çünkü Türkiye'nin yıllardır, genellikle iç dinamiklere bağlı olarak karşılaştığı ekonomik krizlerle mücadele ettiği bir ortamda, son bir kaç yıldır global krizin de etkisinde kalması, Türkiye'nin ekonomiye istikrar kazandırma mücadelesini çok daha zor bir hale itmiştir.

I. KÜRESELLEŞME

Küreselleşmenin ne olduğu konusunda bütün çevrelerin hem fikir olarak kabul edebileceği kesin bir tanımı ve şekli bulunmamaktadır. Olayın boyutu çok büyük olduğu için, her kişi veya taraf konuyu çoğunlukla kendi perspektifinden görebildiği ölçüde algılayabilmektedir. Ancak burada küreselleşmeyi en genel haliyle şu şekilde tarif etmek mümkündür. Küreselleşme; *küresel iletişim endüstrisinin, çok uluslu yatırımların, global finans pazarlarının, tek tip üretim ve tüketim kalıplarının etkileriyle, var olan bütün coğrafi ve siyasi engeller zorlanarak, sosyal ve kültürel yapıların uyumlaştırılması ve böylece farklı insanların değişik hayat tarzlarının giderek daha benzer bir form kazanması* olarak tanımlanabilir[1].

Genel anlamda küreselleşme olgusu, ekonomik faktörlerin yanında hayatın her alanını içeren oldukça geniş bir yelpazede kendisini göstermektedir. Bütün bu gelişmeler olurken, ileri teknolojiye dayanan yeni iletişim araçlarının rolünü görmemezlikten gelmek mümkün değildir. Ancak, Küreselleşme sürecinde *merkez* ve *çevre* ikileminden bahsetmemek mümkün değildir. Diğer bir ifadeyle globalleşmede aktif ve pasif rol alan iki kesim bulunmaktadır. Gelişmiş ülkeler merkezi yani aktif rolü üstlenirken, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere de çevreyi yani pasif rolü üstlenmektedirler[2]. Kısaca, küreselleşme sürecinde merkez ülkeler çevre ülkeleri etkilemektedirler. Bu da bize küreselleşmenin tek yönlü bir süreç olduğunu göstermektedir.

A. KÜRESELLEŞME SAFHALARI

Her ne kadar 1980'li yıllardan sonra Küreselleşme kavramı bütün dünyada yoğun bir şekilde ele alınsa da olayın ortaya çıkışı çok daha eskilere dayanmaktadır. Hatta R. Robertson'un yaptığı bir analize göre Küreselleşme olgusu 15. yüzyıla kadar gitmekte ve *1400-1750 Oluşum safhası, 1750-1875 başlangıç safhası, 1875-1925 Take-off safhası, 1925-1969 sömürgecilik safhası ve 1969-1992 belirsizlik safhası*[3] olmak üzere 5 ayrı safhaya ayrılmıştır. Ancak Robertson'un yaptığı bu değerlendirme, daha ziyade siyasal faktörler öne alınarak yapılmıştır. Olayın İktisadi boyutu ön plana alınırsa ve daha belirgin bir ayrıma gidilirse küreselleşmeyi biz iki safhaya ayırabiliriz. Bunlardan ikincisi, içinde yaşadığımız ekonomik gelişmeler yani daha ziyade sermayenin globalleşmesidir. Birincisi ise, belki bu günkü gibi küreselleşme kavramı içinde ele alınmadı. Ancak mevcut durumdan çok daha etkili sonuçlar doğurmuş bu süreç, ticaretin küreselleşmesini içeren uluslararası rekabetin ön plana çıktığı bir dönemdir.

1. I. Küreselleşme Safhası

1870-1911 yılları arasında, demir yolu ve buharlı gemilerin yaygınlaşması, iç patlamalı motorun icadı, telgraf, deniz altı telgraf hatları, nihayet telefon gibi yeniliklerle taşımacılığın ve haberleşmenin ucuzlaması; Kanada, Arjantin, Avustralya Yeni Zelanda, Rusya, Çin gibi pazarların ortaya çıkması, sonuçta dünya ekonomisinin çok hızlı bir şekilde gelişmesine ve gelişirken genişlemesine neden olmuştur. Ayrıca bu yeni dönemde, uluslararası ticarete rekabetin yoğunlaşması beraberinde üretimde uzmanlaşmayı getirmiştir. Bütün bunlar olurken, devletlerarası mücadelenin şekli ve mahiyeti değişmiş İngiltere'nin etkinliğinin zayıflamış[4], Osmanlı Devleti yıkılmaya yüz tutmuş ve nihayet bütün insanlık sanki koşarcasına kendisini I. ve II. Dünya Savaşları'nın içinde sürüklemiştir.

2. II. Küreselleşme Safhası

İçinde yaşadığımız II. Küreselleşme Dönemi, genel olarak kitle iletişim araçlarının yaygınlaştığı 20. yy'ın ikinci yarısında artan bir ivme ile kendisini hissettirmeye başlamıştır. Bu dönemde yaşanan Küreselleşme süreci, ekonomik, siyasi, kültürel ve askeri alanlarda aynı anda insanlık hayatını, her yönüyle ilgilendiren çok yönlü bir oluşumdur. Ancak, olayın ekonomi boyutunda daha spesifik gelişmeler gözlenmektedir. İktisadi alanda yaşanan küreselleşme yoğun olarak sermaye piyasalarında kendisini hissettirmektedir.

II. küreselleşmenin henüz nihai sonuçları belli olmamasına rağmen, ilk küreselleşmenin sonucunda yaşanan benzer bazı krizlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ancak, bu krizi öncekinden ayıran önemli bir özellik; teknolojik ilerlemelere bağlı olarak sermayenin küreselleşmesi neticesinde, aynı anda bir çok ülkede benzer krizlerin ortaya çıkmış olmasıdır. 19. yüzyılda ortaya çıkan küreselleşmede ise, daha ziyade ticaretin (malların) uluslararasılaşması söz konusu olmuştur. Bunun etkileri ise, daha geniş bir zaman dilimine yayılmıştır.

B. KÜRESELLEŞMENİN ALT YAPISI

Küreselleşmenin ne olduğu ve sonuçları kadar, küreselleşmenin ortaya çıkışının tespiti de önem arz etmektedir. Bu gün için genel bir kanı olan teknolojik gelişmelerin globalleşmeye yol açtığı yolundaki düşünceler açısından teknolojik ilerleme, esasen globalleşme için etkili bir araçtır. Ancak, konunun fikri boyutu çok daha farklı bir seyir izlemektedir.

Bu gün itibariyle küreselleşme boyutunda, daha çok sermayenin globalleşmesi üzerinde durulmaktadır. Bu çerçevede aşağıda detaylıca üzerinde durulacak olan küresel krizin de temelinde sermayenin globalleşmesi yatmaktadır[5]. Ekonomik boyutta tarihi süreç kısaca göz önüne alınır ise, şu gerçeğin gözden kaçması mümkün değildir. Yukarıda kısaca üzerinde durulan I. Globalleşme süreci sonucunda dünyadaki güçlü devletler kendi ekonomik ve siyasi çıkarları doğrultusunda dünyaya, en başta IMF (Uluslararası Para Fonu), Dünya Bankası ve yakınlarda da GATT (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Antlaşması)-

WTO (Dünya Ticaret Örgütü) aracılığı ile yeni bir şekil vermeye çalışmışlardır. Dikkatle incelenirse bütün bu yapılanmaların temel amacının dünya ekonomilerinin liberalleşmesi olduğu gözlerden kaçmayacaktır. Çünkü dünyadaki parasal istikrarsızlıkları çözmeye amacında olan IMF hemen hemen bütün ülkelere sunduğu değişmeyen tavsiyesi ekonomilerin dışa açılması yönündeki direktifleridir[6]. Dünya Bankası'nın çalışmalarında da dolaylı olarak benzer yönleri görmek mümkündür. Öte yandan temel amacı dünyadaki ticaretin serbestleştirilmesi olan WTO'nun oluşumu bu gün dünyada ekonomilerin dışa açılması yönünde oldukça önemli görev üstlenmiş durumdadır. Gözlerden kaçmaması gereken diğer bir husus ise, söz konusu yapılanmaların oluşumunda ve amaçlarının tespitinde büyük oranda gelişmiş toplumların etkili olduğudur[7].

19. yy. boyunca dünyada yaşanan liberalleşme çabaları, aslında sanayileşmiş toplumların artık üretimlerini dış piyasalara daha kolay nasıl ulaştırabiliriz, sorusuna cevap aramakla geçmiştir. Bu da bizlere şunu göstermektedir. 19. yy'ın ikinci yarısında ortaya çıkan I. Globalleşme'nin çareleri 20. yy'da aranmış, muhtemelen 20. yy'ın sonlarında görülen II. Globalleşme sürecinin problemlerinin çözümü de 21. yy'ın konusunu oluşturacaktır.

I. Globalleşmenin (ticaretin globalleşmesi) problemi; üretimin atölyelerden fabrikalara kayması sonucunda iç piyasanın pazar açısından yetersiz kalması nedeniyle, dış piyasalara açılmanın zorlukları idi. Bunun için uygulanan ticari engeller gelişmiş ülkeleri zor durumda bırakmaktaydı. Çünkü, söz konusu fazla malların dışarı satılmaması durumunda, üretimin yavaşlaması gündeme geleceği için içerde ekonomik durgunluk oluşacaktı. Bu nedenle her ne surette olursa olsun dış piyasalara açılmak gerekiyordu. Fakat az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından, kontrolsüz bir şekilde dışarı açılmanın bir takım olumlu etkileri olmasının yanı sıra, çok daha derin olumsuz etkilerinin de olduğu bilinmektedir. 20. yy boyunca dünyada liberalleşme üzerinde bu denli durulmasının esas nedenini bahsedilen bu alt yapı oluşturuyordu.

II. Globalleşme (sermayenin globalleşmesi) aslında I. Globalleşme çabalarının bir sonucu niteliğindedir. Çünkü ticaretin globalleşmesi ile ihracatları artan gelişmiş ülkeler, bu ihracatlarından elde ettikleri sermayeyi değerlendirmekte bir takım problemle karşılaştılar. Gelişmiş ülkeler, elde ettikleri fazla dövizleri iç piyasada tutmaları halinde bir taraftan, kendi paralarının değeri aşırı bir şekilde yükselecek ve buna bağlı olarak mevcut ihracatları yavaşlayacak, bu da yerli üretimde daralma meydana getireceğinden, ilgili ülkelerde çok daha büyük ekonomik darboğazlar yaşanacaktı. Diğer taraftan, devamlı kendi dış ticaret bilançoları fazla verdiği için, zaman içinde karşı ülkelerin ithalat yapmaları imkansız hale geleceğinden, bu gelişme de sonuçta yine, kendilerinin ihracatlarının yavaşlamasına ve içerde ekonomik krizin yaşanmasına neden olacaktı. Bu nedenlerle, gelişmiş ülkeler, ellerinde bulunan fazla sermayenin her hangi bir şekilde yurt dışına çıkmasında hiç bir sakınca görmemişler ve hatta bunu teşvik etmişlerdir[8].

1970'li yıllara gelinceye kadar gelişmiş ülkelerin az gelişmiş ülkelere cömertçe vermiş olduğu krediler[9], aslında bu gün yaşanan global kriz için ilk ayak seslerini oluşturuyor idi. Gelişmiş ülkelerin ihracatlarının artması, beraberinde sermaye birikimlerinin de artmasına neden olmuştur. Artan bu sermaye, II. Dünya Savaşı sonrasında yaşanan refah döneminde az gelişmiş ülkelere değişik şekillerde *tavizli ve bağlı krediler* ile *hibeler* şeklinde aktarılmıştır. 1970-80 dönemi ise, az gelişmiş ülkeler açısından yoğun bir biçimde borç krizinin yaşandığı yıllar olmuş ve 1980'den itibaren sermaye ihracında yeni bir dönem başlamıştır.

C. KÜRESEL KRİZ

Portföy yabancı sermaye yatırımlarının yoğunlaştığı 1980 sonrası dönemde, ülke ekonomileri için yepyeni ve hassas bir dönem başlamıştır. Bu dönemde *sıcak para* olarak da adlandırılan söz konusu sermayeler için, artık her hangi vatan kalmamıştır. Çok kısa sürede devletten devlete, kıtadan kıtaya koşan bu sermayeler, çıktığı ve girdiği ülke ekonomilerini önemli ölçüde sarsmışlardır. Bu nedenle Küresel kriz'i; *uluslararası sermayenin kontrolden çıkması ve ülke ekonomilerinin hazırlıksız olmalarından kaynaklanan ekonomik problemlerdir*. Şeklinde tanımlamak mümkündür.

1980'li yıllarda özelleştirmenin gündeme gelmesi, bununla beraber yabancı sermaye yatırımlarının teşvik edilmesi yönündeki eğilimler, ayrıca yine bu yıllarda bir çok gelişmekte olan (Türkiye de dahil) ülkelerdeki sermaye piyasalarının önemli ölçüde gelişme göstermesi, rastlantı olarak değerlendirilebilecek açılımlar değildir. Aynı şekilde, ilgili ülkelerde dövizle yapılan işlemlerin liberalleştirilmesi yönündeki yeni politikalar, üzerinde tartışılması gereken ciddi konulardır.

1970'li yıllarda gelişmiş kapitalist ülkelerde yaşanan ekonomik durgunluğu aşmak için, dünya ekonomisine yeni bir düzen verilmesi gerekiyor idi. Bu çerçevede yapılan yeni düzenlemeler, belki kısa dönemde gelişmiş ekonomilerin rahat bir nefes almasına imkan tanımıştır. Fakat, çevre ülkelerin bu yeni dayatmacı sayılabilecek politikalara uyum sağlayamaması, ilk planda bu ülkelerin ciddi krizle karşılaşmasına, ikinci planda da gelişmiş ülkelerin bu krizden menfi manada etkilenmesine neden olmuştur. Söz konusu bu oluşum bu gün *küresel kriz* olarak karşımıza çıkmıştır. Yaşanan küresel krizin Asya krizi şeklinde kendisini göstermesi bu bölgeden diğer ülkelere sıçramasının bazı özel sebepleri bulunmaktadır.

1. Asya Krizi

Asya krizi olarak bilenen ve Güneydoğu Asya Ülkelerinde yaşanan ekonomik kriz, ilk olarak Tayland'da yaşanmıştır. 1980'li yıllarda başarılı bir iktisadi performans sergileyen Tayland ekonomisi, 1993 yılından itibaren bir takım sorunlarla karşılaşmaya başlamışlardır. Bu yıllara kadar dışa açık, ihracata dayalı ekonomik gelişme sergileyen Tayland ekonomisi, gerek reel kur'un değerlendirilmesi gerekse, ticaret ortaklarında yaşanan ithalat daralması neticesinde, dış ticaret açığının büyümesine bağlı olarak küçük boyutlu krizle karşı karşıya kalmıştır. Bu

arada ortaya çıkan cari işlemler açığının, genel olarak portföy yatırımları ile karşılanması, sonraki yıllarda krizin daha da büyümesine neden olmuştur.

Özel bankalar kanalıyla dışarıdan borçlanmayı teşvik eden ve aşırı düzeyde kur riski taşıyan pozisyonları elde tutmayı cazip hale getiren ayrıca, uzun süre yürürlükte kalan sabit kur rejimleri, geri ödenemeyen borçlar, kurumsal inceleme ve denetim mekanizmalarının gevşemesi Asya krizinin genel sebeplerini oluşturmaktadır[10]. Bunlara ilave olarak, Dolar olarak alınan sermayeler şirketlere Baht olarak kullanılmıştır. Söz konusu sermayeler verimli alanlarda da değerlendirilmemiş, hatta bunların bir çoğu üretim sektörü yerine gayri menkul sektörüne aktarılmıştır. Bununla birlikte bu yıllarda Doların değer kazanması neticesinde, alınan krediler geri ödenememiştir. Bu gelişmede de Tayland Baht'nın Dolar'a endekslenmesinin önemli bir etkisi bulunmaktadır.

Tayland'da ortaya çıkan kriz daha sonra diğer Asya Ülkelerinden Malezya, Endonezya ve Güney Kore'de kendisini göstermiş ve bu ülkelerden Endonezya ve Güney Kore IMF desteğinde istikrar programları uygulamaya koymuşlardır.

Başarılı bir şekilde dışa dönük kalkınma stratejileri uygulayan söz konusu ülkeler, 1990'ların ilk yarısında ortalama yüzde 9'un üzerinde reel GSYİH büyümesi gerçekleştirmişler ve ihracatlarında önemli bir artış sağlamışlardır. Asya Kaplanları olarak bilinen bu ülkelerin iktisadi performansları dışarıdan bu bölgeye önemli ölçüde yabancı sermaye girişinde diğer bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Öte yandan, aynı yıllarda gelişmiş OECD ülkelerinde yaşanan ekonomik durgunluk, bu ülkelerdeki para politikalarının

Tablo I. : 4 Kriz Ülkesindeki Yabancı Sermaye Akışı (Net)
(GSYİH içindeki yüzde pay)

	1983-1988 ¹	1989-1995 ¹	1991	1992	1993	1994	1995	1996
Endonezya								
Özel sermaye transferleri ²	.5	.2	.6	.5	.1	.9	.2	.3
- Doğrudan yabancı	.4	.3	.2	.2	.2	.4	.3	.8

İ yatırıml ar								
- Portföy yatırımı	.1	.4			.1	.6	.7	.8
-Diğer yatırıml ar	.0	.6	.5	.4	.7	.9	.1	.7
Resmi sermay e transfer leri	.4	.8	.1	.1	.9	.1	0.2	0.7
Rezerv değiş mi ³		1.4	2.4	3.0	1.3	.4	0.7	2.3
Güney Kore								
Özel sermay e transfer leri	1.1	.1	.2	.4	.6	.1	.9	.9
- Doğrud an yabanc ı yatırıml ar	.2	0.1	0.1	0.2	0.2	0.3	0.4	0.4
Portföy yatırımı	.3	.4	.1	.9	.2	.8	.9	.3

-Diğer yatırımlar	1.6	.8	.3	.7	1.5	.7	.5	.0
Resmi sermaye transferleri		0.3	.1	0.2	0.6	0.1	0.1	0.1
Rezerv değişimi ³	0.9	0.8	.4	1.1	0.9	1.4	1.5	.3
Malezya								
Özel sermaye transferleri ²	.1	.8	1.2	5.1	7.4	.5	.8	.6
- Doğrudan yabancı yatırımlar	.3	.5	.3	.9	.8	.7	.8	.1
- Portföy yatırımı								
-Diğer yatırımlar	.8	.3	.9	.2	.7	4.2	.1	.5
Resmi sermaye	.3		.4	0.1	0.6	.2	0.1	0.1

transferleri								
Rezerv değişimi ³	1.8	4.7	2.6	11.3	17.7	.3	.0	2.5
Taylandır								
Özel sermaye transferleri ²	.1	0.2	0.7	.7	.4	.6	2.7	.3
- Doğrudan yabancı yatırımlar	.8	.5	.5	.4	.1	.7	.7	.9
- Portföy yatırımı	.7	.3		.5	.2	.9	.9	.6
-Diğer yatırımlar	.5	.4	.2	.8	.1	.0	0.0	.7
Resmi sermaye transferleri	.7		.1	.1	.0	.1	.7	.7
Rezerv değişimi ³	1.4	4.1	4.3	2.8	3.2	3.0	4.4	1.2

Kaynak : Vildan BURHAN - Zafer MUSTAFAOĞLU.

1: Yıllık ortalama
2: Veri sınırlamaları dolayısıyla Diğer özel yabancı sermaye transferlerinin Resmi sermaye transferi içerme ihtimali söz konusudur
3: (-) artışı, (+) ise azalışı ifade eder.

gevşemesine neden olmuştur. Bu bağlamda ilgili ülkelerde faizlerin düşmesi de Asya ülkelerine sermaye akışını hızlandıran önemli bir faktör olarak değerlendirilebilir.[11].

1990'ların ilk yarısında yoğun bir şekilde Asya ülkelerine akan yabancı sermayenin verimli alanlarda değerlendirilememesi, bankacılık sisteminin hazırlıksız olması, uygulanan sabit kur politikaları sonuçta gelen sermayenin uzun vadeli ve kalıcı olmasını engellemiştir. Diğer taraftan 1995 yılının ikinci yarısında ABD Doları'nın değer kazanmaya başlaması, paralarını ABD Doları'na bağlayan bir çok Asya Ülkesi için önemli bir dez-avantaj olmuştur. Çünkü Dolar'a bağlı olarak yerli paraların değer kazanması, bu ülkelerin ihracatlarının yavaşlamasına sebep olmuştur. Sonuçta bu ülkelerin dış ticaret bilanço açıkları artmış ve ihracata dayalı olan ekonomileri söz konusu ihracat daralmasından büyük oranda etkilenmiştir.

1997 yılında ABD'nin iç pazarında yaşanan talep artışı, ilk planda bu ülkedeki kısa vadeli faizlerin yükselmesine yol açmıştır. Aynı yıllarda Avrupa Ülkeleri ile Japonya'da da benzer müspet gelişmelerin yaşanması, bu ülkelerdeki yatırım fonlarının karlılığını arttırmıştır[12]. Böylece, 1990'ların birinci yarısında Asya lehine olan fon transferi, ikinci yarısında tersine dönmüştür. Bu dönüş reel sektörde yaşanan daralmaları kamçılıyarak bu bölgeyi kuşatan *Asya krizi*'nin ortaya çıkmasında birinci derecede etkili faktör olmuştur. Söz konusu kriz, kısa vadeli fon yatırımlarının Asya Ülkelerinden kaçışı neticesinde ilk planda borsaların çökmesi ve devamında da diğer ekonomik alanların krize saplanmasına neden olmuştur.

2. Rusya Krizi

Küresel krizin ikinci önemli adımı Rusya'ya olmuştur. Rusya, coğrafi konumu ve büyüklüğü, nüfus yapısı ve geçmişten gelen misyonu nedeniyle her zaman dünyada önemli bir yere sahiptir. 1990 yılından itibaren ekonomik ve siyasi anlamda yeni bir kulvara giren bu devlet, son yıllarda gerek kendi iç ekonomik dinamiklerine bağlı olarak, gerekse siyasi sorunlar nedeniyle bir takım problemlerle yaşamak zorunda kalmıştır. Ancak söz konusu hassas dengeler, Ağustos 1998'de küresel krizle birlikte tamamen kontrolden çıkarak ciddi bir krize dönüşmüştür.

Bütün mevcut olumsuzlukların üzerine uluslararası spekülâtör George Soros'un bir gazetede yazdığı makalede Ruble'nin aşırı derecede değerli tutulduğu

ve hemen devalüe edilmesi gerektiği yolundaki görüşleri; iç ekonomik krizin küresel krizle bütünleşmesine neden olmuştur. Çünkü söz konusu açıklamalar sebebiyle 17 Ağustos 1998 tarihinde Rusya Merkez Bankası eriyen rezervlerini korumak ve borsanın düşüşünü durdurmak amacıyla aşağıdaki tedbirleri almak zorunda kalmıştır[13]:

- Yabancıların Rusya'da kısa vadeli işlem yapması yasaklanmış,
- Ruble için döviz bandı yıl sonuna kadar 1\$ =6-9.5 aralığına yükseltilmiş,
- Ayrıntıları ileride ki günlerde açıklanmak üzere, kamunun özel kuruluşlara 3 ay vadeli borçlarının ödenmesi durdurulmuş,
- Devlet tahvillerinin ödemeleri yeni bir emre kadar dondurulmuştur.

Yukarıdaki açıklamalar neticesinde, Ruble Dolar karşısında % 33 oranında değer kaybetmiş, borsada ciddi şekilde düşüşler yaşanmış ve Merkez Bankası günlük döviz kuru açıklamalarını durdurmuştur. Bunların sonucunda, Rusya'dan önemli ölçüde yabancı sermaye çıkışı yaşanmış, borsada işlem hacmi çok küçük rakamlara inmiş ve Merkez Bankasının döviz rezervleri önemli oranda erimiştir. Yaşanan söz konusu olumsuzluklar, Rusya'nın ekonomik yapısında önemli tahribatlar yaptığı için bu ülkede sermaye piyasasının yanında reel sektörde de ciddi krizler yaşanmıştır. Bu kriz, Türkiye'nin de dahil olduğu Rusya'nın dış ticaret ortaklarını da etkilemiştir.

3. Küresel Krizin Türkiye'ye Etkileri

Türkiye ekonomisi için hiç de yabancı olmayan *kriz* olgusu 1997-1998 yıllarında yeni bir perspektif kazanmıştır. Çünkü yıllardır genel olarak iç dinamiklere bağlı olarak karşılaşılan ekonomik kriz küresel kriz ile yeni mecalara kaymıştır.

Türkiye ekonomisi, son yıllarda iç borçlanma, üretim yetersizliği, siyasi istikrarsızlık ve ekonomik politikadaki tutarsızlıklar gibi sebeplerle çok ciddi sıkıntılarla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bütün bunların yanın sıra, dünyada yaşanan küresel kriz, Türkiye ekonomisi açısından bir takım olumlu ve olumsuz gelişmelere yol açmış durumdadır.

Tablo II : Türkiye ve 4 Kriz Ülkesinin OECD Pazarındaki Payları (%)

Mal Grupları (*)

Mal Grupları	Sebze Meyve	Tüt. ve Mamülleri	Dokuma. Hammaddesi	Tekstil	Giyim Eş. ve Aksesuarı	Top.-1	2	T
Türkiye	3.35	3.52	1.03	2.01	3.66	68.18		0.
Asya Top.	10.11	3.06	12.04	19.43	40.64	12.57		22

4 Kriz Ülkesi ¹	3.62	1.76	1.92	6.66	8.91	12.37	5.
Tayland	2.58	0.89	0.52	1.17	0.21	8.72	1.
Malezya	0.10	0.00	0.23	0.47	1.77	7.32	1.
Endonezya	0.45	0.83	0.09	1.85	2.46	15.82	1.
Güney Kore	0.49	0.04	1.08	3.17	4.47	16.05	1.

Top.-1 = Tabloda verilen beş sektörün ilgili ülkenin OECD Ülkelerine yaptığı toplam ihracatı içindeki payı

Top.-2 = İlgili ülkenin OECD Ülkelerinin toplam ithalatındaki payı

1 : Tayland, Malezya, Endonezya ve G. Kore

Kaynak: BURHAN - MUSTAFAOĞLU.

Uzakdoğu ülkelerinde yaşanan krizin Türkiye'ye yansımaları ile Rusya'da yaşanan krizin Türkiye'ye olan etkileri bir birinden farklıdır. Uzakdoğu ülkeleri ile karşılıklı olan ticaret hacmimiz küçük olmasına rağmen, ticari ortaklarımızın (OECD ülkeleri) ortak olması (Tablo II) Türkiye açısından bazı sıkıntılara yol açmış durumdadır. Çünkü söz konusu ülkelerin kriz sonrası dönemde ortalama %20 oranında devalüasyon gerçekleştirmeleri, Türkiye'nin rekabet gücünü zayıflatmıştır[14]. Ancak, Bu ülkelerden Türkiye'nin gerçekleştireceği ithalatın ucuzlaması açısından Türkiye'nin lehine sayılabilecek bir takım gelişmeler yaşanmıştır.

Krize karşı alınan tedbirlerin etkisini en yüksek düzeyde gösterdiği 1998'in ilk üç ayı ile 1997'nin aynı dönemi karşılaştırıldığında Türkiye'nin bölge ülkeleri ile yaptığı ticaretin Türkiye'nin aleyhine döndüğü açıkça görülmektedir. 1997'nin ilk çeyreğinde Türkiye'nin bölge ülkelerine toplam ihracatı 178.676.000 \$ iken, 1998'in aynı döneminde 86.045.000 \$ gerçekleşerek %-51.8 oranında bir gerileme yaşamıştır. Aynı dönemde ithalat rakamları sırasıyla, 453.341.000 \$ ve 568.078.000 \$ olarak gerçekleşmiştir. Bölge ülkelerinden yapılan ithalatta ise, % 25.3'lük bir artış gözlenmiştir. Aynı dönemde, ihracatın ithalatı karşılama oranı 1997 % 39.4 den 1998'de % 15'e gerilemiştir[15].

Söz konusu ülkelere yapılan ihracatın % 60'lık bir kısmını oluşturan demir-çelik sektörü bu krizden önemli oranda etkilenmiştir[16]. Ayrıca tekstil sektöründe de benzer olumsuzluklar yaşanmıştır. Çünkü, Türkiye ile aynı pazarı paylaşan bu ülkeler, aldıkları önlemlerle Türkiye'ye karşı önemli avantajlar yakalamışlardır.

Asya ülkeleri açısından Türkiye'nin söz konusu krizden sağlayabileceği bazı avantajlar da olmuştur. Bunların ilki, bu ülkelerden yapılan ithalat fiyatlarında gözlenen gerileme sebebiyle Türkiye'de girdilerin ucuzlaması gündeme gelebilirdi. Ancak olumlu sayılabilecek bu etki bu güne kadar fazla hissedilmedi. Diğer taraftan, Asya ülkelerinde yaşanan krizin bu ülkelerdeki bir çok firmanın kapanmasına ya da üretim daralmasına gittiği bilinmektedir[17]. Bu sebeple ortaya çıkan üretim boşluğunu Türkiye doldurabilirdi. Maalesef henüz bu konuda da hissedilir bir gelişme yaşanmamıştır. Çünkü, Türkiye ekonomisi üretim ve pazar konusunda her hangi bir esnekliğe sahip olmadığı için bu fırsatları iyi kullanamamıştır.

Rusya'da yaşanan krizin Türkiye'ye olan etkileri Asya Krizine kıyasla daha belirgin olmuştur. Çünkü Rusya Federasyonu ile son yıllarda artan ikili ticari ilişkilerimiz bu olumsuzluktan çok daha fazla etkilenmiştir. 1992 yılında iki ülke arasında yaklaşık 1.5 milyar dolar olan dış ticaret hacmi, 1997 yılında 4.2 milyar dolara çıkmıştır. Rusya Türkiye'nin ihracatında Almanya'dan sonra ikinci sırayı almıştır. 1997'nin ilk altı ayında Türkiye'nin ihracatında Rusya'nın payı %7.4 iken, 1998'in ilk altı ayında %6.1'e düşmüştür. İthalatta Rusya'nın payı aynı dönemlerde %4.6'lık oranla sabit kalmıştır[18].

Türkiye'nin Rusya'ya olan ihracatındaki daralma Türkiye açısından olumsuz bir gelişme olmasına rağmen, Rusya'daki devalüasyon sonucu ithalatın ucuzlaması Türkiye'nin lehine olmuştur. özellikle Rusya'dan gerçekleşen ithal mallarının genelde yatırım ve enerji malları olması, bu müspet gelişmeyi daha da destekler niteliktedir.

Sonuç olarak, gerek Asya krizi gerekse Rusya Krizi Türkiye açısından bir takım olumlu ve olumsuz gelişmeleri beraberinde getirmiştir. Söz konusu olumsuz gelişmeleri bertaraf edebilmek ve olumlu gelişmelerden de maksimum derecede faydalanabilmek için Türkiye ekonomisinin kendi içinde istikrarlı bir yapıya sahip olması gerekmektedir. Fakat böyle olmadığı için, olumsuzlukların etkisi fırsatların etkisinden daha fazla olduğu gözlenmektedir.

Bundan sonraki muhtemel yeni küresel krizlere karşı, alınması gereken ilk tedbir, ekonominin kendi içinde istikrara kavuşturulması olmalıdır. Diğer taraftan özellikle portföy halindeki yabancı sermayeye fazla güvenmeden yerli sermayenin rasyonel kullanılmasına öncelik verilmelidir. Hem iç hem de dış krizlere karşı alınması gereken diğer bir önlem ise, reel sektörün olabildiğince desteklenmesi olmalıdır. Reel sektör desteklenirken esnek üretim yapısına özen gösterilmeli ve pazar konusunda da devamlı alternatif imkanlar göz önüne alınmalıdır. Çünkü sabit üretim ve sabit pazar küreselleşmenin bu denli yoğunlaştığı bir dönemde ufak bir kriz karşısında ülkeleri zor durumda bırakmaktadır.

KAYNAKÇA

BALKAN, Neşecan. *Kapitalizm ve Borç Krizi: Bağlam yayınları*, İstanbul, 1994.

BURHAN, Vildan – MUSTAFAOĞLU, Zafer. *Asya Krizinin Türkiye İhracatı Üzerine Muhtemel Etkileri; Yıllık Programlar ve Konjonktür Değerlendirme Genel Müdürlüğü Konjonktür Dairesi, DPT, 1998*

EGE, Yavuz. Rusya Krizi Fırsat da Demektir, *Ekonomik Form*, Eylül 1998.

GÜRAN, Nevzat –AKTÜRK, İsmail. *Uluslararası İktisadi Kuruluşlar*, Anadolu Matbaacılık, 1997

GÜVEN, Orhan. Asya Krizine Önlem: Ekonomik Küçülme, *Ekonomik Forum*, Mart 1998

GÜVENÇ, Nazım. *Küreselleşme ve Türkiye*; BDS Yayınları, İstanbul, 1998.

KAZGAN, Gülten. *Yeni Ekonomik Düzendeki Türkiye'nin Yeri*, İstanbul. Altın Kitaplar Yayınevi, 1995.

JOHNSON, G.G. *Formulation of Exchange Rate Policies in Adjustment Programs: IMF Staf Paper. Vol.27 N. 36, Washington*

MALKOÇ, Savaş. *Cunhuriyetin 75. Yılında Dünya Ekonomik Krizlerinin Türkiye'ye Yansımaları ve Güncel Bir Örnek: Rusya Krizi. İhracat Genel Müd. DPT, 1998*

OĞUZ, Okan. Asya Rüzgarı Hasta Ediyor, *Ekonomik Forum*, Ağustos, 1998.

OMAN, Charles. *Globalization and Regionalization*, OECD, 1994,

WATERS, Malcolm. *Globalization: Clays Ltd st. Ives PLC, 1995, London and New York.*

YILDIZOĞLU, Ergin., *Globalleşme, Dünya Ekonomisi ve Uluslararası İşbölümü, Globalleşme ve Kriz, İstanbul, Alan Yayıncılık, 1996*

YILDIZOĞLU, Ergin. *Kapitalizmin Krizi ve Sermaye Piyasalarının Globalleşmesi, . Globalleşme ve Kriz, Alan Yayıncılık, İstanbul 1996*

---

[1] Charles OMAN. *Globalization and Regionalization*, France OECD, 1994, 27.

[2] Gülten KAZGAN.) *Yeni Ekonomik Düzendeki Türkiye'nin Yeri*, İstanbul. Altın Kitaplar Yayınevi, 1995, s. 21.

[3] Malcolm WATERS. *Globalization*, London and New York, Clays Ltd st. Ives PLC, 1995, s. 44-45.

[4] Ergin YILDIZOĞLU. Globalleşme, Dünya Ekonomisi ve Uluslararası İşbölümü, *Globalleşme ve Kriz*, İstanbul, Alan Yayıncılık, 1996, s.14.

[5] Nazım GÜVENÇ. *Küreselleşme ve Türkiye*, İstanbul, BDS Yayınları, 1998, s. 64-66

[6] G.G. JOHNSON. Formulation of Exchange Rate Policies in Adjustment Programs, *IMF Staf Paper*. Vol. 27 N. 36, s. 4.

[7] Nevzat GÜRAN-İsmail AKTÜRK. *Uluslararası İktisadi Kuruluşlar*, İzmir, Anadolu Matbaacılık, 1997 s. 35.

[8] Ergin YILDIZOĞLU. Kapitalizmin Krizi ve Sermaye Piyasalarının Globalleşesi, *Globalleşme ve Kriz*, İstanbul, Alan Yayıncılık, 1996, s. 50-51.

[9] Neşecan BALKAN. *Kapitalizm ve Borç Krizi*, İstanbul, Bağlam Yayınları. 1994, s. 40.

[10] Yavuz EGE. Rusya Krizi Fırsatta Demektir, *Ekonomik Form*, Eylül 1998, s.12.

[11] Vildan BURHAN – Zafer MUSTAFAOĞLU. *Asya Krizinin Türkiye İhracatı Üzerine Muhtemel Etkileri*, Yıllık Programlar ve Konjonktür Değerlendirme Genel Müdürlüğü Konjonktür Dairesi DPT, 1998, s. 7.

[12] BURHAN – MUSTAFAOĞLU, s. 8,

[13] Savaş MALKOÇ. *Cumhuriyetin 75. Yılında Dünya Ekonomik Krizlerinin Türkiye'ye Yansımaları ve Güncel Bir Örnek: Rusya Krizi*, İhracat Genel Müd. DPT, 1998, s. 10.

[14] BURHAN – MUSTAFAOĞLU, s.13.

[15] Okan OĞUZ. Asya Rüzgarı Hasta Ediyor, *Ekonomik Forum*, Ağustos 1998, s. 23.

[16] EGE. s. 23.

[17] Orhan GÜVEN. Asya Krizine Önlem: Ekonomik Küçülme. *Ekonomik Forum*, Mart 1998, s. 11.

[18] EGE. S. 14.